

Els Witte

Achter de schermen van de contrarevolutie in België

De Prins van Oranje en de coups van 1831

Tussen februari en juni 1831 bevindt de Belgische revolutie zich in een crisis. De voorstanders van de in het afgescheiden Zuiden vrij populaire Prins van Oranje organiseren samen met ontevreden officieren uit het Belgische leger coups om hem op de troon te brengen. Als de kansen van de Prins verkeken zijn, verliest hij ook de zo noodzakelijke steun van Groot-Brittannië en is de weg vrij voor Leopold van Saksen-Coburg als Belgisch koning.

Samenzweringen en coups zijn van alle tijden en regimes. Ze stellen de historicus echter voor meer dan één probleem. Dat ze in het geheim plaatsvinden, vormt een eerste barrière. De bronnen laten niet zelden verstek gaan, vooral van wie in het hart van het geheim zit. De ware bedoelingen van listen, intriges, infiltraties en ander clandestien optreden zijn niet altijd gemakkelijk te achterhalen. Waarheid van onwaarheid onderscheiden, wordt dus moeilijk. Die geheimhouding heeft invloed op de geschiedschrijving zelf die het onthullen van de waarheid meestal tot doel heeft en daarom soms als obscure, evenementiële, of zelfs anekdotische geschiedschrijving wordt weggezet. Legitimitetsproblemen vormen een andere barrière. Samenzweerders en coupplegers hebben het meestal over legitieme complotten. De dynastie die op de troon zit of het regime dat aan de macht is, is illegitiem en om dat aan te geven, hebben ze meestal tal van overtuigende argumenten. Als het om revoluties en contrarevoluties gaat dan stelt dit probleem zich nog scherper. Aan revoluties gaan immers ook samenzweringen vooraf en wanneer bereikt het regime dat de revolutionairen tot stand brengen een zekere legitimiteit? De contrarevolutionairen beschouwen zich dan ook lange tijd als de enige legitimisten en de revolutionairen als usurpatoren die

zo snel mogelijk moeten worden afgezet om het oude regime te herstellen. Revolutie en contrarevolutie zitten in een dialectisch proces en zolang er geen zekerheid is over de definitieve uitslag blijft het begrip wankel en kan men er meerdere kanten mee uit.

De coups waarover we het in deze bijdrage hebben, horen thuis in een periode van de West-Europese geschiedenis die bijzonder rijk is aan complotten en coups en die men regelmatig als machtsstrategieën inschakelt.¹ In de postnapoleontische periode ontstaat er immers heel wat verzet tegen de restauratieregimes die de Europese mogendheden in 1815 installeerden, nu eens tegen de dynastieën zelf, maar vooral tegen de autoritaire wijze waarop deze vorsten regeerden. Ze hielden weinig rekening met de vroeg-liberale stromingen die zich ontwikkelen en waarbinnen radicale tendensen naar het wapen van de revolutie grijpen. In 1830 geven Frankrijk, Italië, Polen, enkele Duitse staten en België er voorbeelden van.² Er wordt een beroep op het volk gedaan, ook al kent dat in deze periode geen politieke participatie. Over de tegenbewegingen die ze in het leven roepen, is tot hiertoe nog niet zoveel geweten, wel verschijnen er de laatste jaren meer werken over de Franse contrarevolutionaire bewegingen en is de Belgische situatie ondertussen ook in kaart gebracht.³

In deze bijdrage gaat het over coups die de contrarevolutie in België tot stand poogt te brengen tijdens de crisis waarin de Belgische revolutionairen zich begin 1831 in bevinden. De radicale revolutionairen (meestal republikeinen en democraten)⁴ hebben eind augustus 1830 gebruik kunnen maken van de sociaaleconomische crisis om hun eigen politieke doelstellingen te realiseren: de scheiding tussen beide landsdelen die in 1815 ondergebracht werden in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden onder Willem I. Eind september 1830 was er een treffen tussen het koninklijk leger en de Belgische revolutionairen geweest, met meer dan duizend doden. Na de terugtrekking van de troepen onder leiding van Prins Frederik, waren de revolutionairen erin geslaagd een groot deel van België te veroveren. Via meestal gedwongen adhesies, afzettingen en "zuiveringen" op vrij grote schaal, bouwden ze een zekere legitimiteit op, die door lokale en nationale verkiezingen voor een constituant (het Nationaal Congres) versterkt werd.⁵ De crisis ontstaat vanaf midden januari 1831 als blijkt dat er geen grote overeenstemming is over de figuur van een koning en Europa niet instemt met een Frans georiënteerde keuze. De contrarevolutionairen maken er gebruik van om via een coup de Prins van Oranje op de Belgische troon te krijgen.

Dankzij massa's bronnenmateriaal uit zowel Nederlands als Belgisch

archieff- onderzoek, is het zonder meer mogelijk deze coups te analyseren als een onderdeel van de contrarevolutionaire beweging en haar machtsstrategie. Reconstructies met een hoog waarheidsgehalte zijn mogelijk, want de historicus beschikt in dit geval over tal van rapporten, briefwisseling en nota's van de belangrijkste hoofdactoren. Die reconstructies hebben we in Het verloren koninkrijk weergegeven.⁶ Hier focussen we op de hoofdfiguur van deze coups: de Prins van Oranje, de latere koning Willem II, onderwerp van de recente en originele biografie van Jeroen van Zanten.

De Prins van Oranje als centrale figuur

De hoofdrol van de Prins kan enkel maar begrepen worden als een aantal antecedenten en vooral zijn rol in de revolutionaire gebeurtenissen van begin september en midden oktober 1830 in herinnering worden gebracht. Al sinds 1815 had de Prins in het zuiden van het koninkrijk (het huidige België) een vrij grote populariteit opgebouwd. Zijn heldenrol in de strijd tegen Napoleon in Waterloo maakte hem populair in het leger en zeker bij de officieren, met wie hij vriendschappelijk omging, maar ook in Brussel kreeg hij veel lof toegezwaaid. Samen met zijn echtgenote, de zus van de Russische tsaar, verbleef hij er veel en schonk er de beau monde een heel levendig hofleven. Ook in oude adellijke kringen was hij geliefd, met hechte vriendschappen en ook zijn jarenlange hartsvriend, graaf Albéric du Chastel, kwam uit een oud Henegouws geslacht. Met liberalen en vooral vrijmetselaars - de Brusselse loge L'Espérance was zijn thuishaven - had hij eveneens goede banden aangeknoopt, wat hem soms aan de zijde van de oppositie tegen het beleid van Willem I deed staan.⁷

Dat laatste verklaart waarom een groep revolutionairen hem begin september 1830 voorstelt om koning van België te worden. Hij houdt die boot af, maar gaat wel de scheiding bij zijn vader bepleiten en legitimeert op die manier al in een vroeg stadium de revolutionaire eisen. Midden oktober 1831 gaat hij veel verder. Hij heeft dan de opdracht om vanuit Antwerpen de revolutie af te remmen. Gestuwd door zijn politieke vertrouwelingen tracht hij zich echter aan het hoofd van het opstandige België te plaatsen, onderhandelt met het Voorlopig Bewind om hem als koning te aanvaarden en steunt tevens op zuidelijke officieren uit het koninklijk leger, die door de Koning met ontslag bedreigd worden en hun hoop op de Prins stellen. De Koning en zijn omgeving reageren verontwaardigd. De Prins wordt teruggeroepen en vertrekt naar Londen, terwijl generaal Chassé onbetrouwbare Antwerpse

revolutionairen met een dodelijk bombardement bestookt.⁸

Vanaf 10 november 1830 vergadert het Nationaal Congres en uit een eerste stemming blijkt dat de Prins er nog een redelijke aanhang heeft. Het zet de radicale Belgen en republikeinen ertoe aan om in hun aanval op de Oranje-Nassaus tot het uiterste te gaan. Tal van harde drukingsmiddelen worden met succes ingezet en de uitsluiting van de troon slaagt.⁹ De weg van het Congres lijkt dus dood te lopen, zodat er in kringen van de Prins van nu af aan een gewapende coup wordt gedacht. De Prins zelf is daar niet bang voor. In Frankrijk is hij vroeger zelfs bij coups tegen de koning betrokken geweest.¹⁰ Als de stemming in het Congres voor de koningskeuze verdeeld blijkt te zijn en de Franse koning weigert dat zijn zoon koning van België wordt - Europa staat hem dat niet toe - krijgen de plannen voor een coup vastere vorm. Engeland, Oostenrijk, Pruisen en vooral Rusland vinden immers nog steeds dat de Prins van Oranje een goed compromis is om de Belgische kwestie op te lossen: de Oranjedynastie behoudt België en de Belgen krijgen hun onafhankelijkheid.

Maar hoe reageert de Koning op al deze ontwikkelingen? Sinds de publicatie van de recente biografieën van Willem I en Willem II zijn we goed op de hoogte van de spanningen tussen vader en zoon en de conflicten die eruit ontstaan zijn.¹¹ De strijd om de Belgische kroon is er één van. Willem I is immers niet van plan zijn soevereiniteit af te staan. De Prins moet genoeg nemen met een titel van luitenant generaal of gouverneur-generaal. Eind oktober is het rapport van de Staten Generaal klaargekomen en blijft Willem I koning van een verbonden rijk dat voortaan twee landsdelen telt. Om zijn noordelijke gebieden voor de revolutionairen in bescherming te nemen, ondertekent hij begin november 1830 de wapenstilstand. Het belet hem zijn troepen ten dienste te stellen van de coup, zo klinkt het in Den Haag. Er zal dus op ontevreden Belgische officieren moeten worden gerekend, die zich na hun ontslag met tegenzin tot het Belgische leger in wording hebben gewend. De Koning en enkele van zijn naaste getrouwen zijn dus op de hoogte van de geheime coupplannen, waarmee hij overigens instemt en die hij ook belooft te financieren. Zijn minister van Binnenlandse Zaken (van Doorn) is ondertussen volop bezig met het uitbouwen van orangistische netwerken in België en via de directeur van het departement Oorlog en de bevelhebbers van het koninklijke leger (Prins Frederik en generaal Chassé) heeft de Koning eveneens controle op wat er te gebeuren staat.¹²

Geheime plannen

De plannen worden echter niet in Den Haag gesmeed, maar wel in Londen. Vooral Engeland en Rusland blijven in de kansen van de Prins geloven. Talrijke petitities van Oranjegezinde Belgen sterken hen in de overtuiging dat hij nog steeds door een brede groep gedragen wordt. In de praktijk betekent het dat de Prins de hulp van de Engelse premier C. Grey heeft, van minister Palmerston, van de gezant in Brussel Ponsonby, van de Russische ambassadeur en diens invloedrijke echtgenote prinses de Lieven en op sommige ogenblikken ook van de Franse diplomaat Talleyrand. In die context proclameert de Prins zich midden januari 1831 opnieuw tot hoofd van België.¹³ Hij heeft in Londen ook eigen agenten en is in contact met Albéric du Chastel die de spilfiguur in België is. Die draagt zorg voor de financiering van de coup en dus ook voor de talrijke omkoppingen die in en buiten het leger nodig zijn. Hij benadert bijgevolg de officieren en legt tevens de banden met de orangisten in verschillende Belgische steden. Kortom, volgens de samenzweerders is hij zonder meer het 'hoofd van de bewerkers van de coup'.¹⁴

De eerste coupoging vertrekt vanuit Gent.¹⁵ Twee oudgedienden van de Septembeergevechten en de gewelddadige machtswissel, maar wegens schulden of geldgewin omkoopbaar, worden gerekruteerd: luitenant-kolonel Ernest Grégoire en kolonel B.C. De Bast. Beiden hebben ze troepen onder hun gezag. In Gent zal men kunnen rekenen op het plaatselijk orangisme van vooral fabrikanten en hun arbeiders, op het stadsbestuur en het provinciebestuur en ook met de commandanten van het garnizoen wordt onderhandeld. Grégoire heeft een volmacht van de Prins op zak en als hij in Gent tot luitenant generaal is uitgeroepen, kunnen de andere centra aansluiten waarna in Brussel de aanval op het Nationaal Congres kan beginnen. Tot daar de plannen. Over de oorzaken van de mislukking van de coup van 2 februari hebben we het verder nog. Maar dat de repressie vanwege de Belgische revolutionairen niet enkel de leiders van het Gentse orangisme uitschakelt maar door het beleg heel de stad, is een tweede coupoging niet zonder belang. Op het orangistische Gent kan niet meer gerekend worden.

Brussel neemt nu de leiding van de tweede coupoging.¹⁶ Met Albéric du Chastel, de Britse gezant Ponsonby, de actieve organisator A. Castillon en 's konings vertrouwensman uit zijn Brusselse bank, Charles Morel, ontstaat een heel centraal knooppunt, dat ook in verbinding staat met Oranjegetrouwe oud-ministers en gouverneurs en adellijke vrienden van de Prins. Via deze

Witte

Brusselse kerngroep worden bovendien connecties aangeknoopt met de Belgische Regent, E. Surlot de Chokier en zijn directe omgeving. Eind februari 1831 had het Nationaal Congres hem aangesteld. Vanaf midden maart slaat de politieke crisis zo hevig toe dat ook daar in de richting van de Prins wordt gekeken. De Regent zelf, zijn minister van Oorlog, enkele leden van de Generale staf, een paar spijtoptanten uit het Congres en zelfs het hoofd van de Brusselse burgerwacht zijn dan ook rechtstreeks bij het complot betrokken. Een volksleider wordt aangesproken voor versterking tijdens de aanval op het Congres. Daar zal mee begonnen worden als de troepen uit Luik en Antwerpen Brussel hebben bereikt.

Antwerpen moet inderdaad voor de troepenmacht zorgen. Twee generaals, Jacques Vandersmissen en L. Nypels worden door een Antwerpse consul en Ponsonby gerekruteerd. Vooral Vandersmissen heeft nauwe banden met de Prins gehad, hij diende in het leger onder Chassé maar stond in 1830 aan de zijde van de revolutionairen. Beide generaals gaan op zoek naar andere officieren die voor de Prins van Oranje willen strijden en slagen erin meerdere aan te trekken. Aan Chassé heeft men heel wat hulp, want hij heeft goede contacten met het lokale orangisme en met officieren in het Belgisch leger die onder hem hebben gediend. De agenten en spionnen die in zijn dienst staan, bieden overal hulp, er wordt naar volksleiders gezocht en Chassé coördineert en regelt tevens de betalingen. Dat alles gebeurt in direct overleg met de bevelhebber van het leger, Prins Frederik en diens adjudant. Terwijl Vandersmissen en Nypels oprukken naar Antwerpen - uiteraard zonder dat de troepen van de geheime plannen op de hoogte zijn - zal Chassé Antwerpen bezetten.

Luik wil echter ook de leiding nemen. Luikse contrarevolutionairen moeten hun eigen provincie bevrijden en pas daarna oprukken naar Brussel. Onder leiding van de belangrijke industrieel John Conckerill en tal van andere medestanders beschikt Luik over een vrij sterke orangistische kern. In hun kringen is de Koning geliefd wegens zijn economisch interventionisme en in mindere mate de Prins. Zij bereiden de coup op een efficiënte en professionele wijze voor en kunnen kennelijk ook arbeiders en sjouwers inzetten. Wapens en munitie kopen ze eveneens aan. Maar ook zij hebben de steun van het Belgisch leger nodig, waardoor de omkoping van generaal Daine van groot belang is. Zelf beschikken ze immers niet over een leger. Daine is echter een sluwe vos die wegens schulden graag uitbetaald wordt maar tegelijkertijd weinig risico's wil nemen. Er moeten dan ook heel wat inspanningen worden geleverd, waardoor kostbare tijd verloren gaat en men in Antwerpen niet

op Luik wil wachten.

Al deze voorbereidingen maken duidelijk dat van de coup van 26 maart 1831 heel wat verwacht wordt. Zowat alle contrarevolutionaire kerngroepen zijn erbij betrokken, in de grote stedelijke centra spant men zich behoorlijk in, met al de ingrediënten nodig voor een coup wordt terdege rekening gehouden en bovendien kan men ageren op het ogenblik dat de revolutionaire beweging in een zware crisis is beland. Het momentum is er dus. En toch faalt de coup. Er zijn dus kennelijk nog andere factoren nodig om in deze periode een coup succesvol te maken.

Falende coups

Laat ons dus kijken naar de factoren die de mislukking van de coups van 1831 mee kunnen helpen verklaren. Het gebrek aan eenheid in de doelstelling mag zeker niet worden vergeten. Want wat is de eigenlijke doelstelling van de coup? Moet hij de Koning ten goede komen, of de Prins? En als het om de Prins gaat, wordt die dan koning, vice-koning of luitenant-generaal of gouverneur-generaal? Onder de coupplagers heerst alleszins geen eensgezindheid. Zo meldt men in Luik dat beide groepen er 'onder elkander woelen'. Du Chastel is de man van de Prins maar klaagt dat de instructies uit Den Haag niet gelijklopen met die uit Londen. Chassé dient enkel maar de Koning en niet de Prins en in Gent wil men deze laatste als luitenant-generaal erkennen maar niet als koning of vice-koning.¹⁷ De tegenstelling wordt in de bronnen echter meestal verhuld of met zwijgen omringd. Ze leidt echter hoe dan ook tot dubbele agenda's en voor de kracht van de contrarevolutionaire beweging is dat bedenkelijk. Het legitimiteitsprobleem wordt er enkel maar ingewikkelder door.

Gebrek aan overleg, coördinatie en leiding speelt eveneens een rol. Daarover wordt meer dan eens geklaagd, vooral door Chassé die als trouwe generaal de coup tot een goed einde wil brengen, maar weinig vat heeft op de andere medewerkers. Iemand als Ernest Grégoire leidt zelf de operatie en overlegt niet met Antwerpen en in Luik is Cockerill zo'n invloedrijke figuur dat niemand op hem greep heeft. Dat de Luikse samenzweerders zich niet zomaar onder het gezag van Brussel willen plaatsen maar eerst hun eigen problemen willen oplossen, is een klassiek fenomeen. Het Prinsbisdom Luik is immers te lang onafhankelijk geweest om zich ondergeschikt op te stellen, ook niet als het om de contrarevolutie gaat. Maar in het algemeen kan men stellen dat de grote stedelijke centra alle de neiging hebben om

zelfstandig op te treden. Dit gebrek aan leiding heeft wellicht ook te maken met de wordingsgeschiedenis van de Belgische orangistische beweging die in deze fase nog niet aan coördinatie en centralisatie toe is. De centra blijken nog onvoldoende op elkaar afgestemd. Vanuit Den Haag komen bovendien geen duidelijke instructies. Maar moeten we ook niet de vraag stellen of gebrek aan centralisatie niet eigen is aan complotten? Zijn die niet altijd moeilijk te sturen? Geheimhouding maakt dit immers moeilijk, zeker als de communicatielijnen onderbroken zijn zoals in dit geval. Van verbindingspersonen en koeriers hangt dan veel af, te veel soms.

De klacht die men eveneens veelvuldig tegenkomt, betreft de gebrekkige financiering. Voor Albéric du Chastel zou men over tien maal meer fondsen moeten beschikken dan hij er krijgt. Ook als de Prins - waarschijnlijk via waardepapieren van zijn echtgenote - nog 30.000 fl. kan toevoegen aan de 40.000 fl. die zijn vader ter beschikking stelt, dan nog verkeert hij in financiële nood.¹⁸ Maar ook Chassé meent dat men in dit geval niet op honderdduizend gulden mag kijken.¹⁹ In Gent hoort men bij de katoen- fabrikanten dezelfde klachten. Officieren omkopen, volksmenners geld voor volkssteun bezorgen, wapens en munitie aankopen: er zijn kennelijk grote bedragen mee gemoeid. Met de uitbetaling wordt bovendien lang getalmd.²⁰

Of de uitvoerders van de coup over voldoende capaciteiten beschikken om samen met hun manschappen de coup te doen slagen, is weer een andere pijnlijke vraag. Zo komen Ernest Grégoire en De Bast te laat op de afspraak in Gent. Ze wijten het aan de koudeprik die zich 's nachts heeft voorgedaan. IJzel belet hen in de vroege ochtend vooruit te komen. Als ze in Gent aankomen, laten de Belgische troepen hen wel door, maar het linieleger sluit zich niet bij hen aan. Ook de arbeiders in de katoenfabrieken zijn al lang weer aan het werk. In het Provinciegebouw stoten ze op weerstand van het brandweerkorps, dat met hen het gevecht aanbindt, met doden, gewonden en arrestaties tot gevolg. Het stadsbestuur wordt afgezet en door republikeinen vervangen. Vandersmissen en Nypels doen het al niet veel beter. Vandersmissen begaat indiscreties bij het rekruteren van Belgische officieren en wordt geconfronteerd met een Belgischgezinde officier die zijn overheid inlicht. De legerleiding geeft daarop het bevel de samenzweerders te arresteren. Met de hulp van de regent kan Vandersmissen ontsnappen. Nog voor ze naar Brussel kunnen vertrekken zijn ze al uitgeschakeld. Luik en Brussel moeten zich dus niet meer klaarhouden.²¹

Dat brengt ons bij de meest delicate en hachelijke zijde van de coupplannen: de inschakeling van officieren uit het vijandelijke leger. De

Oostenrijkse kanselier Metternich begrijpt dan ook niet waarom Willem I niet met zijn eigen leger heeft ingegrepen. In die verwarrende periode zou de entree van het leger goed ontvangen zijn en zou de koning een einde hebben kunnen stellen aan de heersende anarchie, zo meent hij.²² In de plaats komen er coups met Belgische officieren die veel op het spel moeten zetten: ze riskeren de krijgsraad en zelfs de doodstraf. Wie zich als Oranjegezind officier in het Belgisch leger volledig inzet voor de coup - en zo zijn er een aantal - heeft niet alleen vertrouwen in de goede afloop maar ook in de steun van de Koning en de Prins in het geval er iets misloopt. Wie moet vluchten zal inderdaad later vanuit Den Haag financieel worden geholpen. Voor Grégoire, De Bast en Vandersmissen gaat het jarenlang om stevige bedragen.²³ Anderen zijn voorzichtiger en engageren zich pas als er zekerheid is. De officieren in Gent horen kennelijk tot die groep. Generaal Daine is dan weer een voorbeeld van iemand die van twee walletjes wil eten. Schulden vergemakkelijken weliswaar de omkoping, maar het wordt logisch gevonden dat de risico's die men neemt geldelijk ruim gecompenseerd dienen te worden.

De steun van de volksmassa wordt eveneens onontbeerlijk geacht. In alle centra doet men daartoe inspanningen. We denken maar aan de Gentse arbeiders die Grégoire kunnen bijspringen, aan de Luikse aanvoerders die op Cockerills arbeiders en op sjouwers een beroep zullen doen en aan de ingehuurde Brusselse ronselaar Borremans, die in 1830 al zijn sporen als volksmenner had verdiend. Lieden uit de volksklasse rekruteren tegen betaling is in deze revolutionaire periodes gebruikelijk. De aanvoerders verwachten van deze ingehuurde krachten dat ze de beweging in gang kunnen trekken en voor rellen, opstoten en als het moet ook geweld kunnen zorgen. Ernest Grégoire wijst er echter op dat men deze groepen uit de volksklasse niet zomaar kan meekrijgen. Ze moeten ervan overtuigd worden dat ze bij het geven van hun steun belang hebben. Hij verwijt de orangisten daar onvoldoende feeling voor te hebben. Zij zijn enkel maar met hun eigen belangen bezig, is zijn kritiek.²⁴

Wat de banden met de volkse achterban betreft, moeten de coupplagers in hun vijanden echter hun meerderen erkennen. Niet enkel in Belgische legerkringen is men op 26 maart snel op de hoogte van wat er gaande is, maar ook de minister van Justitie Alexandre Gendebien, een Franse republikein die door de Regent en zijn collega's uiteraard buiten het complot is gehouden, heeft zijn eigen informanten en weet dat er in Brussel wordt gecomplooteerd. Nog voor Antwerpen zich in beweging kan zetten, gaat hij tot actie over en samen met zijn medestanders zetten ze de grote middelen

in. De krachten waarover de revolutionairen in 1830 en ook nadien nog konden beschikken, worden opnieuw gemobiliseerd, geactiveerd en in stelling gebracht tegen de orangistische tegenbeweging. Een nieuwe golf van gewelddadige collectieve acties volgt overal waar de revolutie in gevaar is. De dreiging van het complot stuwt hen. De leiders van de samenzwering of van de orangistische kerngroepen zijn geen onbekenden voor Gendebien en medestanders. Van totale geheimhouding is geenszins sprake. Men weet dus wie men moet aanvallen. Plunderingen, vernielingen hebben opnieuw plaats en in Gent ondergaat fabrikant Voortman zelfs zware fysieke mishandelingen. Geweld en angst slaan dus weer toe. Er wordt ook nu gevluht in de richting van de bannelingsoorden van Den Haag, Aken, Rijsel en Parijs. Dat de orangistische tegenbeweging moet afrekenen met een geduchte tegenstrever met een radicale republikeinse vleugel die weet hoe macht met geweld moet veroverd en behouden blijven, is een factor die zeker meegespeeld heeft. De geruchten over de coup heeft deze groep weer wakker geschud en de orangistische vijand in een snel tempo aangevallen.²⁵

Maar de meest doorslaggevende factor moet men toch in Londen zoeken. Daar zijn de diplomaten einde maart 1831 tot de bevinding gekomen dat de Prins van Oranje nog weinig kans maakt om België's koning te worden. Bij de onderhandelingen over de *Bases de séparation* was nogmaals gebleken dat Willem I die wel wilde aanvaardden maar niet van plan was zijn soevereiniteit van een koninkrijk met twee delen op te geven. De Prins kon geen koning worden, maar wel een ondergeschikte positie innemen. Afstand van de troon wilde Willem I niet doen.²⁶ In Engeland is men ook op de hoogte van de mislukte coup in Gent en dat de Antwerpse poging in de kiem gesmoord wordt, weet gezant Ponsonby uit de eerste hand. Vandersmissen zal later nog veel misbaar maken over het verraad van de Britse gezant.²⁷ Die houdt inderdaad in Brussel de gezagvoerder van de Burgerwacht tegen om op te rukken naar het Nationaal Congres, maar Vandersmissens falen is dan al in samenzweerderkringen gekend. Dat Londen nog weinig heil verwacht van de Prins als oplossing voor de Belgische kwestie, ligt dus voor de hand. Op de achtergrond is er trouwens al een hele tijd een plan B: prins Leopold van Saksen-Coburg, de weduwnaar van de Britse kroonprinses. Naarmate de ster van de Prins van Oranje taant, rijst die van Leopold. In april 1831 beginnen de onderhandelingen, waarin enkele Belgische liberale revolutionairen een belangrijke rol vervullen.²⁸ De gesprekken lopen niet van een leien dakje, maar op 21 juli 1831 kan Leopold I toch de Belgische troon bestijgen en ligt zijn huwelijk met een dochter van de Franse koning in het verschiet. Londen

staat voortaan achter dit nieuwe compromis.

Een afgesloten hoofdstuk ?

Wat betekent deze nieuwe wending voor de Prins? Zijn kansen op de troon van België zijn nu verkeken. Zijn vader neemt het heft in handen om via zijn volhardingspolitiek en met de steun van het door hem geleide Belgisch orangisme, de soevereiniteit over het Zuiden te behouden. De kroonprins is niet langer een centrale figuur. Maar dat wil niet zeggen dat hij geen contacten meer heeft met zijn coupvrienden en hij niet langer populair is onder de Belgische orangisten. Tijdens de Tiendaagse Veldtocht doet hij op een aantal onder hen nog steeds een beroep. Zijn aanvalsplan is erop gericht tussen het Belgische Maas- en Scheldeleger te manoeuvreren en zo naar Brussel door te stoten. Generaal Daine moet er voor zorgen dat beide legers gescheiden blijven. In de omkopingsonderhandelingen speelt Cockerill eerst een rol, maar alles wijst erop dat de Prins en zijn omgeving die overnemen. Op andere officieren kan hij kennelijk ook rekenen.²⁹ Leopold I is daar later openhartig over: een deel van het Belgische leger sloeg op de vlucht, en het andere pleegde verraad, wist hij zijn dochter Charlotte te vertellen.³⁰ Maar ook de vertrouwensman van prins Frederik, de Leidse hoogleraar C. van Assen, weet van de plannen.³¹ Twee jaar later, als de Belgische regering de stoeterij van de Prins in Tervuren wil verkopen, dan schrijven honderden orangisten zich in om hem deze paarden terug te schenken. De kerngroep maakt de lijsten openbaar, met anti-orangistische rellen in Brussel tot gevolg en een harde repressie vanwege de Belgische regering. Vergeten is de Prins dus nog lang niet. Hij is ook rigider bij de uitvoering van de volhardingspolitiek van zijn vader. Bij de plannen voor de legeraanval van 1832 is hij heel actief en bijzonder teleurgesteld als hij niet doorgaat. In 1838-39 heeft hij opnieuw contact met een aantal Belgische samenzweerders.³²

Deze laatste coup wordt uitgesteld, maar in september-oktober 1841 nieuw leven ingeblazen. De kroonprins zit dan al een jaar op de troon als Willem II, maar heeft nog steeds plannen om België of een deel ervan, in overleg met Frankrijk, terug te winnen. Nu Nederland en België diplomatieke betrekkingen hebben aangeknoopt, moet de steun van Willem II uiteraard volledig onder de roos worden gehouden. Verbindingsman Henri Grégoire krijgt eerst de opdracht om het complot af te blazen, maar de Koning laat zich overhalen en in de nacht moet Grégoire en vrij groot bedrag aan cash geld gaan overdragen aan de Brusselse en Gentse samenzweerders. De Belgische

Witte

Veiligheidsdienst is ondertussen al lang op de hoogte van de conspiratie en arresteert de leiders. Wat later heeft Grégoire er alle moeite mee om de Koning buiten schot te houden, ook al is zijn steun in alle betrokken kringen een publiek geheim.³³ De coups van 1831 zijn dus niet de laatste geweest waarop hij zijn hoop stelde.

Opnieuw bieden gevluchte of veroordeelde Belgische samenzweerders zich aan om financieel gesteund te worden in de oorden waarnaar ze verbannen worden. Zoals zijn vader voor hem, gaat Willem II daar eveneens op in. Uit de biografie van Van Zanten hebben we onthouden dat de Prins biseksueel is en, zacht uitgedrukt, niet erg voorzichtig bij de keuze van zijn mannelijke partners. Geslaagde chantagepogingen zijn in die context legio. Maar ook de geheimen van de samenzweerders zijn niet veilig voor intriges en chantage. Zo kan De Bast, de kolonel van de mislukte Gentse coup, de Prins grote sommen afpersen.³⁴ Ook in de orangistische complotten stoot men dus op figuren die weinig scrupules kennen. Dat homoseksualiteit in deze periode nog steeds strafbaar is - in Engeland staat er zelfs de doodstraf op - maakte het dergelijke figuren natuurlijk gemakkelijk. Koning Willem I, die de schandalen waarin zijn zoon betrokken is, zoveel mogelijk wil doodzwijgen, grijpt dan ook meermaals naar de praktijk van het zwijggeld. Willem II doet dat uiteraard ook.

Zowel in de Nederlandse als Belgische historiografie is er over deze coups weinig geschreven. Pas met de publicatie van Colenbranders Gedenkstukken komen enkele belangrijke gegevens aan het licht. In België hing er altijd een waas van verraad over deze kwestie en wisselden periodes van compleet stilzwijgen af met onthullende aanvallen. Maar in beide landen moet men voor een reconstructie wachten op de recente werken waarop dit overzicht is gebaseerd.

Noten

1. Jean-Noël Tardy, *L'Age des Ombres. Complots, conspirations et sociétés secrètes au XIXe siècle*. Parijs, Les Belles Lettres, 2015, 9-10, 18-19, 197-198.
2. Een globaal overzicht blijft nog steeds: Clive Church, *Europe in 1830. Revolution and political change*. Londen, Allen & Unwin, 1983. Recenter: Sylvie Aprile, Jean-Claude Caron, Emmanuel Fureix (red.), *La liberté guidant les peuples. Les révolutions de 1830 en Europe*. Champ Vallon, 2013.
3. Els Witte, *Het verloren koninkrijk. Het verzet van de Belgische orangisten tegen de revolutie (1828-1850)*. Antwerpen-Amsterdam, Bezige Bij, 2014, 13.

4. Voor meer gegevens over deze groep : Els Witte, Republic and popular sovereignty. The Belgian case, 1830-1831, in *Gironale di Storia costituzionale*, 2018, 35,89-112.
5. Witte, *Het verloren koninkrijk*, 127-152.
6. We verwijzen hiervoor naar de bronnen opgegeven in Jeroen van Zanten, *Koning Willem II (1792-1849)* Amsterdam, Boom, 2013 en in Witte, *Verloren koninkrijk* (passim).
7. Van Zanten doet uitvoerig het verhaal van de Prins van Oranje als militair en van zijn Belgische vriend- schappen (passim).
8. Witte, *Het verloren koninkrijk*, 180-189.
9. Idem, 189-197.
10. Van Zanten, *Willem II*, 171-173,275-278.
11. Zowel Van Zanten als Jeroen Koch (*Koning Willem I, 1772-1843*. Amsterdam, Boom, 2013) leggen sterke klemtonen op deze spanningen.
12. Van Zanten, *Willem II*, 339; Witte, *Het verloren koninkrijk*, 171,178,189,197-198,200.
13. Idem, 172-173,193-197; Van Zanten, *Willem II*, 329-332,336-337.
14. Witte, *Het verloren koninkrijk*, 197-198, 206.
15. Idem, 198-200,208.
16. Idem, 115,201-204.
17. Idem,197, 212,223.
18. Van Zanten, *Willem II*, 338; Witte, *Het verloren koninkrijk*, 198,201.
19. Idem, 201.
20. Idem, 206.
21. Idem, 208-216.
22. Arnold Smits, *1830. Scheuring in de Nederlanden. Deel IV*. Heule, UGA,1999,440.
23. Witte, *Het verloren koninkrijk*, 246-252.
24. Idem, 214.
25. Idem, 216-222.
26. Idem, 196.
27. *La diplomatie du guet apens ou Lord Ponsonby à Bruxelles*. Brussel, 1831.
28. J.S. Fishman, *Diplomacy and revolution. The London Conference of 1830 and the Belgian Revolt*. Amsterdam, CHEV,1988,113-124.
29. Idem, 305-309.
30. Louis de Lichtervelde, *Léopold Ier et la formation de la Belgique contemporaine*. Brussel, Dewit, 1929, 60.
31. Els Witte, Noordelijke blikken op het Belgisch orangisme. Uit de brieven en geschriften van enkele opiniemakers (1828-1835), in F.Grijzenhout & P.Raedts (red.), *Deze lange eeuw. Metamorfozen van het vaderland, 1780-1950. Opstellen voor Niek van Sas*. Amsterdam, 2015, 99-116,260-268.
32. Witte, *Het verloren koninkrijk*, 240-241,310,320-321,343.
33. Idem, 458-465; Van Zanten, *Willem II*, 439-443.
34. Idem, 450.